

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEME LA GAE (HL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

NOFEMERE 2011

MEPUTSO: 70

NAKO: 2 diiri

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 9.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le, le arotšwe ka dikarolo tše THARO, e lego A, B le C.
KAROLO YA A: Tekatlhaologanyo (30)
KAROLO YA B: Kakaretšo (10)
KAROLO YA C: Thutapolelo le Tšhomišopolelo (30)
2. Badišiša ditaelo ka tlhokomelo.
3. Araba dipotšišo KA MOKA.
4. Thoma karolo ye NNGWE le ye NNGWE letlakaleng le LEFSA.
5. Thalela fao karolo e felelago gona.
6. Dikarabo di nomorwe go swana le dipotšišo.
7. Tshela mothalo mafelelong a karolo ye nngwe le ye nngwe.
8. Ngwala ka bothakga le ka mongwalo wa go balega.
9. Hlokomela mopeleto le tlhamo ya mafoko.

KAROLO YA A: TEKATLHAOLOGANYO**POTŠIŠO 1**

Badišiša temana ye gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

BOSENYI O LESWENA!

1 Bosenyi ka Afrika-Borwa ke tlhobaboroko. Mang le mang o opša ke hlogo ka ga taba ye. Mo go sepelwago gona o tla kwa go lliwa ka bosenyi bjoo bo aparetšego naga ka moka bjalo ka leuba. Ge letšatši le sobela batho ba thoma go felela ka mengwakong ka lebaka la go tšhaba go amogwa ditseka tšeo ba di šometšego ka boima. Ešita le gona go tšhaba go loba bophelo. Motho go ena le gore a kgopele thušo goba a thuše yo mongwe, o bona bokaone e le go thuša goba go kgopela thušo go phoofolo goba leswika. Yeo ke taetšo ya gore motho ga a sa tshepa yo mongwe ka lebaka la bjona bosenyi bjoo bja phoko.

8

2 Motho o tla re a sa iketlile a kwa go thwe koloi ya go godiša bakgekolo e swerwe poo. Ka go le lengwe wa kwa go thwe metšhene ya go swara ditšhelete e thuthupišitšwe. Ka lehlakoreng le lengwe go bolelwa ka ga tirišompe ya tšhelete ya setšhaba ke Mmušo wa Selegae ka ge ditirelo e se tša maleba. Go bolelwa ka dimilione tša diranta tšeo go sa ikarabelwego gore di dirišitšwe bjang. Go llwa gape le ka kabo ya dithentara le bengdithentara bao ba sa dirego mešomo eupša tšhelete yona ba lokela ka merabeng. Taba ya go napa e šiiša namana tša mmele ke ya gore motho a bolawe bjalo ka tšie ka gore kgogo e kaone e na le madi ebile ke ye kgolo ge e bapetšwa le tšie. Ka morago ga matšatši a se makae o tla bona babolai bao ba sepela ka tokologo le molato ba sa o bone felo. Ruri mogologolo yola a go bolela gore feta kgomo o sware motho ge a ka tsoga, a ka hwa bogompane a ba a lla sa megokgomadi. Ge e le gore mogologolo yoo ke monna gona o tla lebala gore monna ke nku o llela teng. O tla golola bjalo ka segotlane seo se lomilwego ke maritagane.

22

3 Ge motho a gopodišiša taba ye gabotse a e ka ba bosenyi bo hlolwa ke eng? Mongwe o tla kwa a re bo hlolwa ke tlhokego ya mešomo. Ba bangwe ba tla re ke go no lekega ga batho mola yo mongwe a tla re bo hlolwa ke megabaru ya rena batho. Lebaka ke gore re phela ka godimo ga megolo ya rena. Motho o no re a tseba a gola mašelang a tlase, a ikgethele bophelo bja manobonobo bjoo bo nyakago tšhelete ya godimo. Seo se šupa gore ge o sa fihlelele dinyakwa tša bophelo bjo bja maemo a godimo bja go nyaka tšhelete ye ntši gona o tla swanelwa ke go loga maanomabe a go hwetša tšhelete ya go fihlelele dinyakwa tšeo. Bangwe ba sola molao ka la gore ga o tiiše letsogo mo ditabeng tše tša bohodu. Lebaka ke gore o re motho ga a na molato go fihla ge kgoro ya tsheko e mo ahlola. Ke ka lebaka leo o bonago le ge motho a sentše a no ya kgolegong matšatši e se makae gomme ka morago ga fao wa no bona a šetše a sepela ka ntle ga kgolego. A ke re le yena molaotheo o a mo šireletša bjalo ka modudi wa Afrika-Borwa? O tla kwa yo mongwe a re kahlolo ya lehu a e boe, mola molao wa naga o ganana le taba yeo. Bangwe o tla kwa ba re go dirišwe molawana wa 'legotlo le lefa ka setopo'. Gabotse go swanetše go dirwe eng se sekaone ka tlhobaboroko ye ya kgwara?

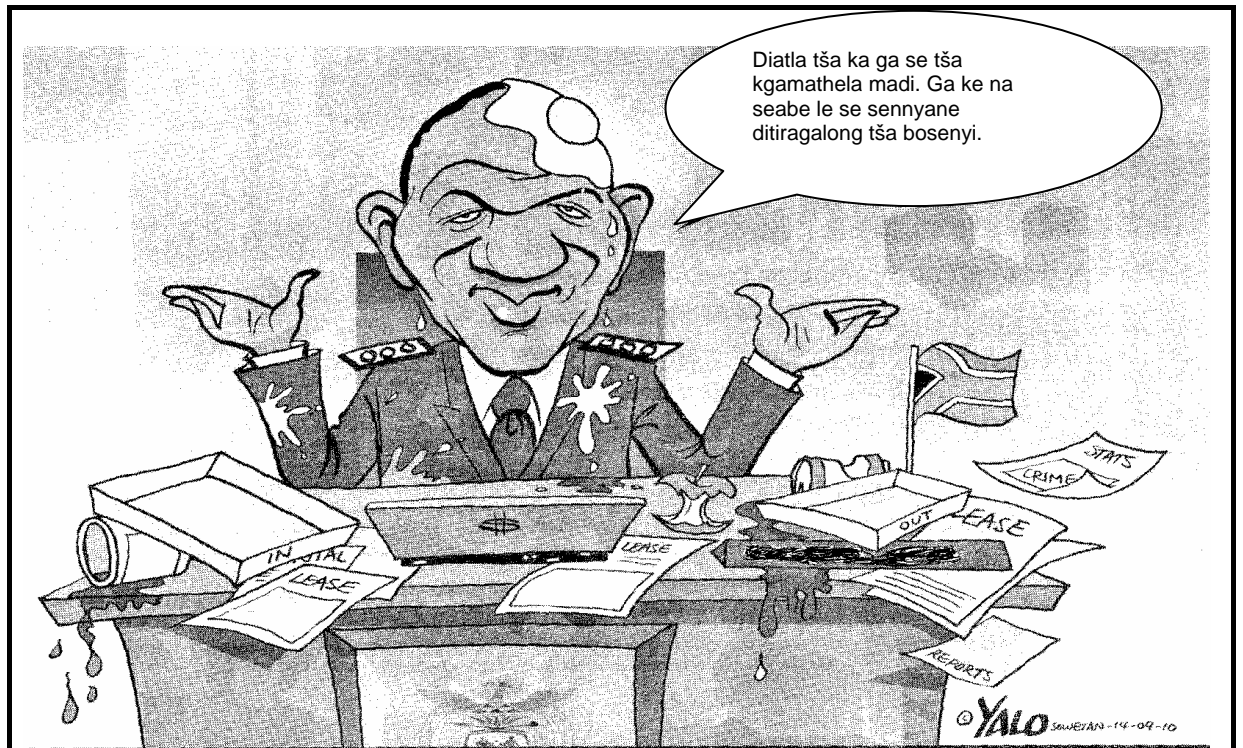
39

4 Ka lebaka la tlhakatlhakano yeo e lego gona ga go sa tsebja gore molato ke wa mang. Yo o šupa yola ka monwana o re ke yena a nago le phošo. O tla kwa motho a re batho bao ba utswago le go bolaya ke maphodisa le mašole ka ge e le bona ba hlhlilwego ka ga tirišo ya sethunya mola le bona ba re go utswa badudi ba naga ye ka ge ba sa nyake go šoma. Ba bangwe o tla kwa ba bolela gore basenyi ba bagologolo ke bona babuši ba naga ka gore bona ge ba senya tšhelete ga ba botšišwe ke motho. Bjale ga go tsebje gore moloki ke mang, mosenyi ke mang. E no ba yona tlhakanantswiki ka gobane ga go tsebje pele le morago.

48

- 1.1 1.1.1 Tsopola lentšu temaneng ya pele leo le thekgago hlogo ya taodišo ye. (1)
- 1.1.2 Go ya ka temana ya pele batho ba kgopela thušo kae? (1)
- 1.1.3 Kgetha karabo ya maleba. Mo lefokong le, 'Bosenyi bjoo bo aparetšego naga ka moka bjalo ka leuba', go dirišitšwe dikapolelo tša ...
- A pebofatšo le mothofatšo.
B pheteletšo le tshwantšhanyo.
C kgegeo le tshwantšhišo.
D mothofatšo le kodutlo. (1)
- 1.1.4 Laetša mehuta ye MEBEDI ya bosenyi ye e tšweleditšwego temaneng ya bobedi. (2)
- 1.1.5 Ka dintlha tše PEDI akaretša seo se tšweletšwago ke temana ye. (2)
- 1.1.6 Go ya ka temana ya bobedi hlaloša ka boripana seo se phuhlamišago kabelo ya ditirelo le gore dipolao di tšwele pele. (2)
- 1.1.7 Mongwadi o šupa eng ka go diriša seema se, 'monna ke nku o llela teng.' (2)
- 1.1.8 Na mmušo o ka thuša bjang batho bao ba dirago bosenyi ka lebaka la megabaru? (2)
- 1.1.9 Tšweletša boikgopolelo bja gago mabapi le go bušwa ga kahlolo ya lehu. (2)
- 1.1.10 Ge o be o le moahlodi o be o tla fa maphodisa, mašole le babuši ba naga kahlolo ya mohuta mang ge ba hweditšwe ba na le molato? (2)

1.2 Lekodišiša seswantšho sa ka tlase gore o kgone go araba dipotšišo tša go se latela.

[Sowetan, 14 Nofemere 2010]

- 1.2.1 Kgetha karabo ya maleba. Motho yo a tšweleditšwego seswantšhong e ka ba ... (1)
- A moetapele wa maphodisa.
 - B moetapele wa barutiši.
 - C moetapele wa dipolitiki.
 - D moetapele wa dingaka.
- 1.2.2 Bapetša seswantšho le dipolelo tša moetapele yo. O bona go na le nyalelano magareng ga polelo le seswantšho? Hlaloša. (2)
- 1.2.3 Ka methaladi ye MEBEDI hlaloša molaetša wo o tšweletšwago ke seswantšho se. (2)
- 1.2.4 Na o nagana eng ka maemo a sephodisa go ya ka seswantšho sa ka godimo? (2)
- 1.2.5 Na temokrasi e amana bjang le bosenyi go ya ka seswantšho? (2)
- 1.2.6 Na tirišo ya ditho tša mmele le seemo sa ka ofising di re utollela eng ka motho yo a tšwelelago mo? (2)
- 1.2.7 Na maikutlo a gago ke afe mabapi le seswantšho se? Fahlela karabo ya gago. (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO 2**

Badišiša temana ye e latelago gomme o ngwale kakaretšo ya yona ka dintlha tše ŠUPA. Mantšu e be a magareng ga a 80–90.

TLHATLOGO YA PETROLE E PHUHLAMIŠA EKONOMI

Ruri Mafrika-Borwa a bothateng ka lebaka la theko ya petrole yeo e hlatlogago kgwedi ye nngwe le ye nngwe. Beng ba dinamelwa ba šomela makhura ka gobane ge ba tšhela petrole ba tloga ba sobeletša seatla potleng. Banamedi le bona ba bothateng ka gobane ge petrole e oketšwa le ditefo tša maeto le tšona di a hlatlošwa. Maetwaneng a kgauswi ba lefa mašelang a go bonala. Bothata bjo bogolo bjoo bo hlolwago ke tlhatlogo ya petrole ke gore ditefelo tša didirišwa ka moka di a rotoga. Ditheko tša dijo, diaparo, ditirelo le tše dingwe di a hlatloga. Taba ye e dira gore bana ba motho ba se tsebane ka gobane ga ba sa kgona go ngwathelana seo ba se swerego. Batho ba thoma go gerulana ka lebaka la go hlokega ga tšhelete. Bohodu bo thoma go ipha maatla ka ge mešomo e thoma go hlokega. Bengmešomo ba fokotša bašomi ka ge ba na le mathata a ditšhelete ka gobane didirišwa di tura. Ka go realo ekonomi ya naga e tla napa ya phuhlama. Go tla ba bodiidi le tlala.

Taba ye e hlologo tlhatlogo ya petrole ke go hlatloga ga oli yeo petrole e tšwago go yona. Ge dinaga tšeo di tšweletšago oli di na le mathata, gona le dinaga tšeo di šomišago oli go dira petrole di ba le mathata. Naga ya Libya e aparetšwe ke dikgaruru gomme seo se ra gore Afrika-Borwa le yona e ba mathateng a tlhatlošo ya petrole. Ga se naga ya Libya fela yeo e tšweletšago oli eupša le dinaga tša Bohlabelagare go swana le Iraq le Iran. Tšona dinaga tšeo le tšona di ile tša aparelwa ke mathata a dipolitiki. Ka ge le tšona di gwebišana le Afrika-Borwa, naga ya gešo e ile ya amega mabapi le tšweletšo ya petrole. Ke ka lebaka leo naga ya Afrika-Borwa e itemogelago tlhatlošo ya makhura nako le nako. Ge go ka se hlokomelwe bothata bjo bja petrole, naga ya gaborena e tla fetša e phuhlame ka gobane batho ba ka se hlwe ba reka dikoloi le direkarekane tše dingwe ka ge ba tla hloka mašelang a go di fihlelela.

PALOMOKA YA KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPOLELO LE TŠHOMIŠOPOLELO**POTŠIŠO 3**

Lebeledišiša papatšo ye e latelago gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

COCA-COLA!!!
Senwamaphodi, Senoselapološi, setlošalenyora!

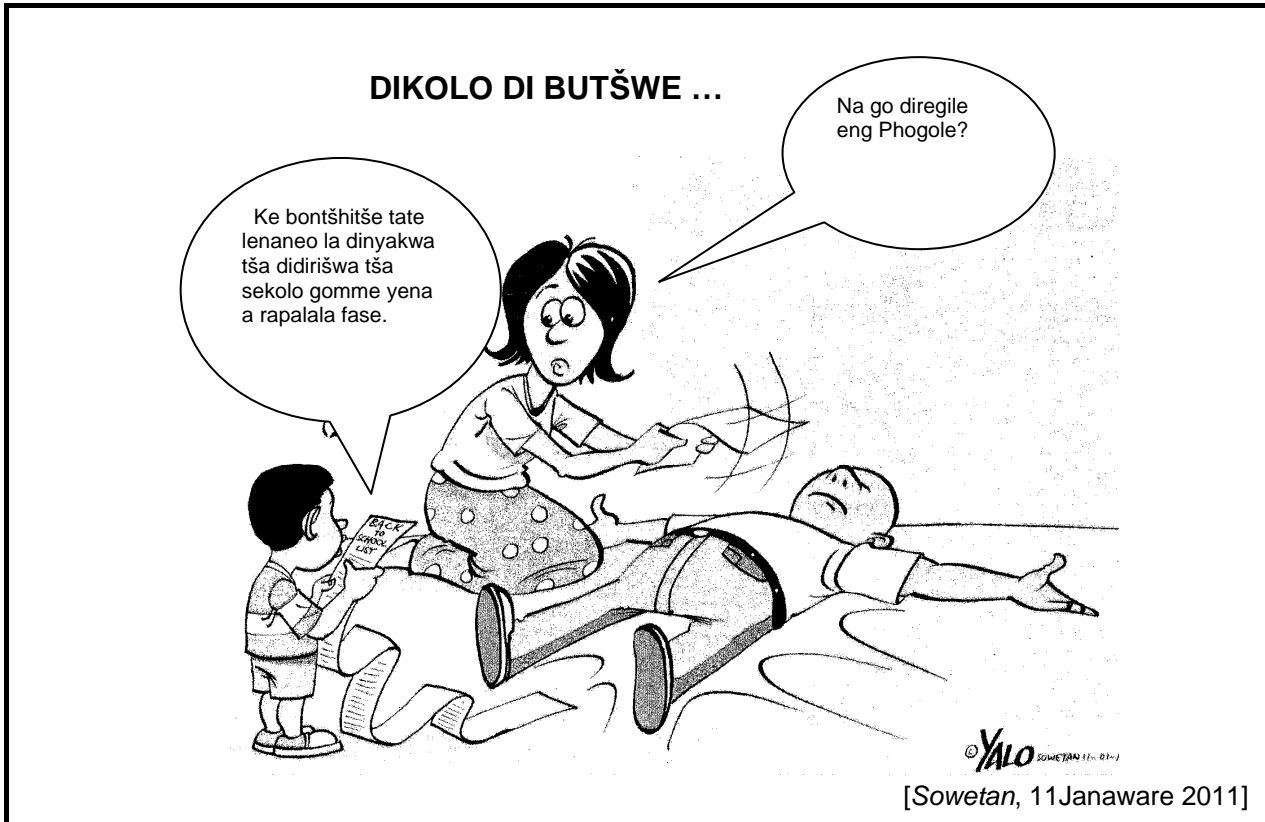
Se a tonya, se re thwee!
 Se lapološa mmele, se thoba dingalo!
Coca-Cola le dipapadi ke ntepa le lešago!!!

[E tšwa go: <http://pichaus.com/+sport+events>]

- 3.1 Kgetha karabo ya maleba. Mmapatši o dirišitše polelo ya go ... papatšong ya gagwe. (1)
- A jabetša
 B hlohleletša
 C tšweletša maikutlo
 D gatelela
- 3.2 Na leinagokwa le le kotofaditšwego le bopilwe ka diripa dife tša polelo? (2)
- 3.3 Efa mohola wa sekapolelo se se dirišitšwego go foraforetša moreki mo papatšong. (1)
- 3.4 Ke ka lebaka la eng mmapatši a bontšhitše seswantšho sa setšweletšwa papatšong ye? (2)
- 3.5 Na o a dumela gore Coca-Cola le dipapadi ke ntepa le lešago? Šitlela karabo ya gago. (2)
- 3.6 Na papatšo ye e tsoša kganyogo ya eng go mmadi? (2)
- [10]**

POTŠIŠO 4

Lebeledišiša khathuni ye ya ka tlase gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

- 4.1 Tsopola sereto seo se dirišitšwego ke motswadi go laetša gore ke motho wa setšo. (1)
- 4.2 Efa leina leo le welago legorong la 16 leo le tšwelelago khathuning gomme o laetše gore le šupa eng ge le dirišitšwe ka tsela ye. (2)
- 4.3 Kgetha karabo ya maleba. Molaetša wa khathune ye ke ... (1)
- A go eletša batswadi gore ba šome.
B go kgalema batswadi gore ba se šomiše tšhelete bošaedi gore ba tle ba kgone go fihlelela dinyakwa tša sekolo.
C go hlohletša batswadi go hlokomela bana ba bona.
D go ruta batswadi ka tšhomišo ya tšhelete.
- 4.4 Thekniki ya tirišo ya leswao la tlogelo mo khathuning ye e laetša eng mabapi le dikolo? (2)
- 4.5 Kgopolo ye, go rapalala, e dirišitšwe bjalo ka tlhalošo ya pepeneneng goba yeo e iphihlilego? Thekga karabo ya gago (2)
- 4.6 Bolela maikutlo ao a aparetšego monna yo wa go rapalala o be o re fe seo a se hlotšego. (2)

[10]

POTŠIŠO 5

Badišiša temana ye e latelago gore o kgone go araba dipotšišo tša go e latela.

1	HIV/Aids ke bolwetši go swana le malwetši a mangwe ao a nyakago tlhokomelo ye kgolo, le gona ye kgolokgolo. Ke ka lebaka leo go nyakegago gore ge re phela re ikilele ka ge setšo se realo. Gape phuthiana ya boyabonthana e gola ka go ikilela. Bana ba rena ge ba ka godišwa ka tlhokomelo le ditlwaelo ya setšo, gona ba ka efoga pharela ye ya leuba, go sego bjalo ba tla fela ta! ra šala re ithwele megono, re tsentše diatla ka mahwafeng.	6
2	Go tlile go nyakega gore ba se kganyoge go tsenela tša thobalano ya go hloka tšhireletšo. Ba swanetše go diriša dikhondomo tša go thibela phetetšo ya twatši ye. Ye kgolo ya go di feta ka moka ke ya go tlogela thobalano go fihla o hwetša yoo a go swanetšego. Go ata ga baimana ba baswa mo setšhabeng go bontšha gore ga ba šomiše dikhondomo. Motho a ka ipotšiša gore ke ka lebaka la eng bafsa ba sa hlomphe thobalano. A e ka ba ke ka lebaka la mphiwafela wo o hwetšwago go tšwa mmušong? Seo ba sa se lemogego ke gore ba ka hwetša dilo tše tharo ka nako e tee, e lego bolwetši, lesea le mphiwafela. Gomme tšona dilo tše go ka direga gore o di lobe ka bonako. Ruri! Re ka bona re na le baetapele ba ka moso ge re ka phela ka go itlhokomela. Ge re ka itota bolwetšing bjo, babuši ba naga ye ba ka ipshina ka go buša.	17
5.1	Kgetha karabo ya maleba. HIV/Aids ke ...	
	A khutsofatšo	
	B akronimi	
	C thesorase	
	D lithosese	(1)
5.2	Lehlaodi la sebopego leo le tšwelelago mothalong wa bobedi le phetha tiro efe ntle le go hlaola?	(1)
5.3	Tsopola mantšu ao e lego dipharonimi gomme o fe lebaka la karabo ya gago.	(2)
5.4	Efa leadingwa le le dirišitšwego temaneng o be o ngwale molawana wo o latetšwego ge le bopša.	(2)
5.5	Bontšha karolwana ya moselana ye e tšwelelago mo lentšung le, 'phuthiana', o be o fe tlhalošo ya yona.	(2)
5.6	Ngwala mopeleto wa nnete magareng ga bafsa le baswa.	(1)
5.7	Efa mohuta wa lekgokedi leo le kotofaditšwego.	(1)
		[10]
	PALOMOKA YA KAROLO YA C:	30
	PALOMOKA YA TLHAHLOBO:	70